

Ima li liberalizam budućnost u istočnoj Europi?

NENAD ZAKOŠEK*

Sažetak

Polazeći od metodičkih naputaka američkoga liberalnog politologa Adama Przeworskog o važnosti akcijskoteorijske analize transformacijske dinamike postautoritarnih društava, autor istražuje perspektive liberalnih reformi u istočnoj Europi. Glavna je teza članka da uspjeh reformi ovisi o ravnoteži snaga između liberalnih i nacionalpopulističkih elita, koje se natječu za podršku masovne publike. Ishod tog sučeljavanja ovisit će o tome kako će konkurentske elite odgovoriti na pet bitnih kontekstualnih čimbenika: potrebe za ekonomskom i socijalnom sigurnošću, očekivanja socijalne pravednosti, dinamiku integracije sa Zapadom, artikulaciju nacionalnog identiteta u nacionalnoj državi te, eventualno, prisutnost etničkih manjina, odnosno prijetnju međuetničkih sukoba.

Izvučemo li zaključak iz raspoložnja koje prevladava u masovnim medijima, ali i u mnogim socijalnoznanstvenim analizama i debatama, onda je vrijeme nakon kratkoga oduševljenja 1989/90. godine u istočnoj Europi razdoblje razočarenja. Euforija zbog mirne propasti komunističkih režima u istočnoj Europi, pa čak i opetovano proglašavanje "kraja povijesti" i nadolaska epohe unificirane liberalnodemokratske posthistorije, uzmaknulo je pred ogorčenjem zbog procesa koji postaju vidljivi u istočnoj Europi: buđenja nacionalizma i šovinizma koji u ekstremnom slučaju dovode do rata; političke konjunktore populističkih i autoritarnih pokreta i stranaka; duboke i dugotrajne gospodarske recesije koja je prouzročila pogubnu nezaposlenost; izostanka ili usporavanja privatizacije koja ključna gospodarska područja ostavlja pod državnom kontrolom; potkopavanja tržišnog gospodarstva kriminalnim praktikama i korupcijom. Čini se da uz takvu dinamiku razvoja liberalne institucije i vrijednosti nemaju baš previše vedru budućnost u istočnoj Europi.

Uvjeren sam da ta tmurna slika istočne Europe počiva na grubom uopćavanju te je stoga netočna. Ona je lažna nadasve zato jer je proizvod pesimističkog raspoloženja izazvanog razočaranim očekivanjima, a ne trijezne analize koja poštuje realnosti. U svom bih izlaganju htio nadići takva simplifikirajuća uopćavanja — neovisno o tome imaju li optimistički ili pesimistički predznak. Htio bih, dakle, istražiti pitanje o budućnosti liberalizma

*Nenad Zakošek, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Teorije društvenog razvoja.

u istočnoj Europi na taj način što ću ponuditi diferenciranu analizu. Prije no što se pozabavim tom zadaćom, htio bih na početku razjasniti, što u svrhe ove analize podrazumijevam pod liberalizmom i od kojih metodičkih pretpostavki polazim.

1.

Kad u ovom izlaganju razmišljam o budućim izgledima liberalizma u istočnoj Europi, onda na umu imam samo temeljne gospodarske i političke institucije i vrijednosne orijentacije koje su uglavnom prihvaćene kao fundamentalna infrastruktura socioekonomskog i političkog poretka razvijenih zapadnih društava. Riječ je, dakle, prvo, o tržišnom gospodarstvu zasnovanome na dovoljnoj pravnoj sigurnosti građanskoga društva, te, drugo, o liberalnoj demokraciji. Ono prvo obuhvaća, pored pravnih jamstava individualnih sloboda i vlasništva, koja su pretpostavka autonomnih tržišnih djelovanja, također i komplementarne mehanizme interesnih organizacija koje reguliraju sukobe kao i neophodne državne mehanizme upravljanja (od nacionalne monetarne banke do vanjskotrgovinske i porezne politike). Ona druga obuhvaća, pored dovoljnih ustavnopravnih i faktičkih jamstava slobodnog izražavanja mišljenja i političkog djelovanja, također i one mehanizme koji osiguravaju zbiljsku političku konkurenciju, smjenjivost vlade, zakonodavstvo slobodno izabranog parlamenta i odlučivanje na temelju pravila većine. Uvjeren sam da se nabrojani elementi mogu smatrati minimumom liberalnih institucija koje danas i u najbližoj budućnosti valja inauguirati i stabilizirati u istočnoj Europi.

Raspravi o pitanju budućih izgleda upravo opisanog procesa htio bih pristupiti s metodičkog stajališta koje je izložio Adam Przeworski, liberalni američki politolog, u svojoj analizi tranzicijskih procesa u Latinskoj Americi i istočnoj Europi.¹ Przeworski kritizira socijalnoznanstveni postupak koji šanse demokratske tranzicije i konsolidacije hoće ocijeniti isključivo na temelju analize kontekstualnih i strukturnih danosti. Takav postupak implicira strukturni determinizam koji potpuno zanemaruje zbiljske aktere i njihove određene mogućnosti izbora i odluke o djelovanju, te je stoga politički zapravo besplodan. Nasuprot tome, on zagovara analizu čiji su glavni predmet socijalni i politički akteri — naravno u kontekstu uvjeta koji se stalno mijenjaju.

Htio bih, dakle, početi od akcijskoteorijskog modela Przeworskoga te bih ga htio upotrijebiti za odgovor na moje specifično pitanje. Moje istraživanje stoga ima dvije razine:

- najprije ću vrlo općenito i stoga hipotetički analizirati konstelacije glavnih aktera istočnoeuropske tranzicije ka tržišnom gospodarstvu i liberalnoj de-

¹Przeworski, Adam, "The Games of Transition", u: Mainwaring, Scott, Guillermo O'Donnell i J. Samuel Valenzuela (ed.), *Democratic Consolidation. The New South American Democracies in Comparative Perspective*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1992, str. 105-152. Taj članak dalje razvija argumentaciju Przeworskoga koju je izložio u drugom poglavlju svoje knjige *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

mokraciji, kao i najvažnije kontekstualne uvjete koji utječu na njihovu demokratsku legitimaciju;

- nakon toga ću pokušati primijeniti te hipotetičke konstelacije na dosadašnja iskustva tranzicije pojedinih istočnoeuropskih zemalja, kako bih odatle mogao izvući specifične zaključke o budućnosti tih tranzicijskih procesa.

Odatle postaju jasni različiti scenariji mogućih i vjerojatnih (sasvim u smislu Przeworskoga) "tranzicijskih igara" — "Games of Transition".

2.

Tko su glavni akteri političke igre o čijem ishodu ovise šanse konsolidiranja liberalnih institucija u istočnoj Europi? Može se najprije postaviti vrlo općenita tvrdnja, utemeljena na teoriji modernizacije: na nacionalnoj razini — a ta je ovdje jedino interesantna (intermedijarna i lokalna razina u ovoj su analizi ostale po strani) — to su, s jedne strane, političke elite, koje kroz stranke formuliraju konkurirajuće programe političke mobilizacije, a s druge, masovna politička publika odnosno građani kao birači, koji svojim respektivnim votumom demokratski legitimiraju programe prihvatljive većini. Za istočnoeuropske zemlje bih, pak, nešto specifičnije htio ustvrditi da su političke elite dihotomno polarizirane: bitno se sučeljavaju liberalne i nacionalnopolulističke elite. Moja hipoteza glasi da uvođenje i konsolidacija liberalnih institucija u istočnoj Europi ovisi o tome koliko su snažne liberalne političke elite i jesu li sposobne da za svoj program pridobiju većinu birača, ili, drukčije rečeno, jesu li u stanju da politički potisnu i marginaliziraju nacionalne populiste. Kao jedinog aktera koji dodatno intervenira u tu igru htio bih uzeti — eventualno postojeću — etničku manjinsku grupu, odnosno njezine političke organizacije, jer mogu bitno utjecati na ravnotežu dvaju elita.

Ishod natjecanja dviju elita za potporu masovne publike ovisi o tome koje kontekstualne varijable utječu na njihove prostore djelovanja i kako reagiraju na te varijable. O kojim je varijablama riječ? Kako bih odgovorio na to pitanje, posegnut ću za nekim novijim analizama Clausa Offea. On, naime, pokazuje da je posebnost transformacijskog procesa u istočnoj Europi u tome što više odlučnih razvojnih koraka, koje je, primjerice, zapadna Europa izvela u višestoljetnoj sekvenciji, mora izvesti istodobno:² riječ je o uspostavi slobodarskih prava i tržišnom gospodarstvu koje je na njima zasnovano, ozbiljenju demokratske participacije i osiguranju socijalnih prava u državnome sistemu blagostanja (u nekim slučajevima valja pridodati još i četvrti korak, koji obično prethodi svim tim procesima: uspostava nacionalne države). Posebna poteškoća ove istodobnosti transformacija sastoji se u tome što se zbivaju u uvjetima ozbiljenih demokratskih participacijskih prava, a to znači da moraju biti demokratski legitimirane. Ako,

²Usp. najprije Offe, Claus, "Das Dilemma der Gleichzeitigkeit. Demokratisierung und Marktwirtschaft in Osteuropa", *Merkur*, XLV, 4, 1991, str. 279-292, te zatim dužu englesku verziju: isti, "Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe", *Social Research*, LVIII, 4, 1991, str. 865-892.

dakle, prijelaz ka tržišnom gospodarstvu previše razočara očekivanja masovne publike glede gospodarske sigurnosti i socijalne pravednosti, taj proces može biti zaustavljen ili čak revidiran. Drugim riječima, tranzicija ka liberalnim institucijama u istočnoj Europi mora se ozbiljiti u uvjetima mnogo više sigurnosti i socijalne pravednosti nego što je to bio slučaj u povijesti zapadne Europe, a uz to, ona je u svakom trenutku reverzibilna kroz demokratske mehanizme. Slične konzekvencije implicira jedna druga Offeova tvrdnja, prema kojoj su istočnueuropske transformacije obilježene dvostrukim referentnim okvirom: naime, referencijom prema "Zapadu" i referencijom prema vlastitoj "povijesti" (odnosno njezinoj ideološkoj slici).³ Pritisak te dvostruke usporedbe implicira, pak, relativno visoke kriterije očekivanja glede ekonomske sigurnosti i socijalne pravednosti. Ta očekivanja ulaze u politički proces, te ih politički akteri moraju uvažiti ako sebi žele osigurati demokratsku legitimaciju.

Koje se dakle kontekstualne varijable i njima uvjetovani problemi mogu izvesti iz ovih Offeovih analiza?

Prvo, riječ je o ekonomskoj i socijalnoj sigurnosti, dakle o tome koji se troškovi prijelaza ka tržišnom gospodarstvu smatraju prihvatljivima. Prihvatljivost troškova ovisi o više čimbenika: o vladinoj sposobnosti da svim građanima osigura subzistencijski minimum; o vremenskom horizontu koji je relevantan za individualnu kalkulaciju troškova⁴; na poslijetku, također ovisi i o relativnom vrednovanju individualno prihvatljivih troškova tranzicije — u odnosu prema drugim članovima društva, kao i prema inozemnim kriterijima koji se smatraju relevantnima.

Drugo, riječ je o socijalnoj pravednosti. Razlike u standardu, odnosno neravnomjerna raspodjela troškova koji nastaju u tranzicijskom procesu, mogu se prihvatiti kao privremeno nužni samo ako ih se plauzibilno može prikazati kao cijenu općeg prosperiteta koji će nastupiti u dogledno vrijeme.

Iz Offeove dijagnoze o "Zapadu" kao relevantnome referentnom modelu za istočnueuropska društva htio bih izvesti treću varijablu: Zapad ne samo kao komparacijski model, nego također i kao cilj. Riječ je, dakle, o plauzibilnosti onih političkih programskih ciljeva koji teže integraciji vlastitoga društva sa Zapadom (npr., u obliku članstva u Europskoj uniji).

Smatram da se prethodno navedenim trima socijalnim i ekonomskim varijablama moraju pridodati daljnje dvije varijable koje su uvjetovane bilo kasnim dovršetkom nacionalnodržavne integracije, bilo postojanjem etničkih manjina (bilo oboma čimbenicima) i mogu biti vrlo važne za legitimaciju političkih elita u istočnoj Europi:

Riječ je, dakle, četvrto, o artikulaciji nacionalnog identiteta u nacionalnoj državi.

³Offe, Claus, "The Politics of Social Policy in East European Transitions: Antecedents, Agents, and Agenda of Reform", *Social Research*, LX, 4, 1993, str. 649-684.

⁴Primjerice, smanjenje standarda još je prihvatljivo unutar četverogodišnjega izbornog ciklusa, ali postaje neproračunljivo ako znatno premašuje to razdoblje.

Na poslijetku, peto, riječ je o odnosu prema etničkim manjinama i postupanju s potencijalnim ili aktualnim etničkim sukobima.

Sada treba ispitati jesu li predložene kategorije političkih aktera i konstelacija političkih problema primjenjive na dosadašnja iskustva tranzicije u istočnoj Europi.

3.

Ponajprije, smatram da se može pokazati kako je dihotomna polarnost liberalnih i nacionalnopolulističkih elita prisutna u većini istočnoeuropskih zemalja (pri čemu zbog nedovoljnog poznavanja ne uzimam u obzir situaciju u državama nasljednicama Sovjetskog Saveza). Drugim riječima, to znači da se središnji politički sraz u tim zemljama zbiva između stranaka odnosno stranačkih blokova i koalicija čiji se vode mogu svrstati uz jedan od ta dva pola (pritom polarizacija elita može prolaziti i kroz pojedinačne stranke). Kako to izgleda u pojedinim zemljama?⁵

Postoje dva tipa liberalnih političkih elita: radikalni liberali (koji su rjeđi) i liberalni socijaldemokrati. Ilustracija prvog tipa je Gradanska demokratska stranka Vaclava Klauša u Češkoj Republici, kao i cjelokupna vladina koalicija što je ta stranka predvodi (koalicija je uz neke promjene na vlasti četiri godine), kao i Demokratska unija u Poljskoj, koja je između 1990. i 1993. nosila vlade Mazowieckog, Balcerowicza i Suchocke. Drugi je tip liberala nešto češći i reprezentiraju ga, primjerice, slovenska Liberalnodemokratska stranka Janeza Drnovškega, kao i vladine koalicije što ih je formirala nakon 1992., nadalje reformirani poljski komunisti u Savezu demokratske ljevice, koji zajedno sa Seljačkom strankom od jeseni 1993. nose vladu, te nova mađarska vladina koalicija reformiranih socijalista i Slobodnih demokrata.

⁵Moja se analiza zasniva na nizu dostupnih komparativnih ili monografskih studija koje analiziraju jednu ili više istočnoeuropskih zemalja: Berglund, Sten, Dellenbrant, Jan Ake (ed.), *The New Democracies in Eastern Europe. Party Systems and Political Cleavages*, Edward Elgar, Aldershot, 1991.; Volten, Peter M.E. (ed.), *Bound to Change: Consolidating Democracy in East Central Europe*, Institute for East West Studies, New York i Prag, 1992.; Szoboszlai, György (ed.), *Flying Blind. Emerging Democracies in East-Central Europe*, Hungarian Political Science Association, Budapest, 1992.; Tismaneu, Vladimir, Tudoran, Dorin, "The Bucarest Syndrome", *Journal of Democracy*, vol. 4, 1, 1993, 41-52; von Beyme, Klaus, *Systemwechsel in Osteuropa*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1994.; Agh, Attila (ed.), *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*, Hungarian Centre of Democracy Studies, Budapest, 1994; Smolnar, Aleksander, "The Dissolution of Solidarity", *Journal of Democracy*, vol. 5, 1, 1994; Wessels, Bernhard, Klingemann, Hans-Dieter, *Democratic Transformation and the Prerequisites of Democratic Opposition in East and Central Europe*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Berlin, 1994; Hatschikjan, Magarditsch, Weilemann, Peter R. (Hrsg.), *Parteienlandschaften in Osteuropa*, Ferdinand Schöningh, Paderborn etc., 1994. Valja naglasiti da se glavnina literature bavi srednjoeuropskim zemljama, tj. Poljskom, Češkom, Slovačkom i Mađarskom, nešto su manje zastupljene Rumunjska, Bugarska i nove baltičke države, a gotovo se sasvim zanemaruje područje bivše Jugoslavije.

I nacionalpopulističke elite nastupaju u istočnoj Europi u dva oblika: kao konzervativni nacionalpopulisti, u pravilu s jakom katoličkom komponentom, te kao savezi između populističkih lijevih stranaka, koje u sebi često sadrže veliki dio *ancien régimea*, i ekstremnih nacionalista. Prvi tip ilustriraju, primjerice, od 1990. u Hrvatskoj vladajuća Hrvatska demokratska zajednica, vladina koalicija koju je nosio Mađarski demokratski forum, ili pak u poljskome Katoličkom bloku udružene stranke, koje su imale slabog odziva među biračima. Kao primjeri za drugi tip mogu poslužiti političke koalicije poput one Miloševićevih socijalista i različitih radikalnih nacionalista u Srbiji, savez Iliescuove Demokratske nacionalne fronte spasa i ekstremno desne Stranke rumunjskog nacionalnog jedinstva Gheorghea Funara, koji vlada u Rumunjskoj nakon jeseni 1992., te suradnja između Mečiarova Gibanja za demokratsku Slovačku i Slovačke nacionalne stranke. Ova klasifikacija nipošto ne tvrdi da se respektivne nacionalne konstelacije mogu izjednačiti, ali ipak tvrdi da se osnovni politički sukob u svim tim zemljama može prikazati kroz polarizaciju između liberalnih i nacionalpopulističkih elita.

Kao što sam naznačio, u nekim istočnoeuropskim zemljama dodatno se kao važni politički akteri pojavljuju stranke etničkih manjina i one mogu utjecati na ravnotežu moći između sučeljenih dominantnih elita. Takve su politički važne manjinske stranke, primjerice, mađarske stranke u Rumunjskoj i Slovačkoj, turska stranka u Bugarskoj i obje albanske stranke u Makedoniji.

Htio bih pokazati da su uspjeh ili neuspjeh liberalnih elita u istočnoj Europi, a time i bilanca uspjeha liberalnih reformi, uglavnom ovisili o tome kako su te elite reagirale na navedene probleme. Uspješno je rješenje tih problema stvorilo političku prednost liberalnih elita, a time i njihovu sposobnost da osvoje potrebne većine. Međutim, ako su liberalne elite bile nesposobne ponuditi odgovore na te probleme, ili su ih jednostavno ignorirale, uspješne su bile nacionalpopulističke elite, a liberalne su reforme blokirane.

1) Glede prvoga problema, dakle ekonomske i socijalne sigurnosti, češki i slovenski slučaj su dobri primjeri za uspješne liberalne strategije rješavanja. U Češkoj Republici je Klausova vlada nadopunila uspješnu antiinflacijsku politiku socijalno obzirnom strukturnom politikom i korporativističkim strategijama koncertiranja: nezaposlenost je održavana na niskoj razini, pa i po cijenu usporenih strukturnih reformi, a politika niskih plaća usuglašena je sa sindikatima. U Sloveniji je pak Drnovšekovoj vladi pošlo za rukom da unatoč niskoj inflaciji i relativno visokim plaćama izbjegne preduboku recesiju i previsoku stopu nezaposlenosti. U obje su zemlje ti uspjesi nagrađeni glasačkim bonusom.

U Poljskoj su, naprotiv, radikalno liberalne vlade postigle samo djelomični uspjeh. Uspješne su bile njihova antiinflacijska politika i politika gospodarskog oporavka, ali su prouzročile visoke socijalne troškove u obliku nezaposlenosti i smanjenja prihoda. Zato su birači na rujanskim izborima 1993. glasovali za socijaldemokratski ublažen nastavak liberalizacije.

Negativni su primjeri za uspješnu mobilizaciju očekivanja sigurnosti među stanovništvom u korist nacionalpopulista Rumunjska i Srbija: tamo su *status*

quo elite, oslonjene na uspješnu nacionalističku mobilizaciju socijalnih strahova, uglavnom spriječile liberalne gospodarske reforme.

2) I problem socijalne pravednosti najbolje su riješile liberalne elite u Češkoj Republici i Sloveniji. U obje su države primijenjene relativno demokratske strategije privatizacije, koje su birači doživjeli kao socijalno pravedne. Također je raspodjela troškova gospodarske transformacije uglavnom percipirana kao pravedna, zahvaljujući opisanoj politici plaća i zapošljavanja u Češkoj Republici odnosno politici plaća u Sloveniji.

U Poljskoj je, naprotiv, relativno uspješna liberalna gospodarska politika doživjela neuspjeh zbog nedostatnog uvažavanja socijalne pravednosti: to je dovelo do snažnog resentimana protiv dobitnika transformacijskog procesa, iako se istodobno popravila i opća situacija.

Kao negativni se primjer može navesti hrvatska situacija: tu je vladajuća nacionalpopulistička elita uspjela da pitanja socijalne pravednosti zamijeni prizivanjem nacionalne solidarnosti protiv izvanjskog neprijatelja. Liberalna opozicija nije uspjela da politički iskoristi eklatantne primjere socijalne nepravde u tranzicijskom procesu.

3) Problem približavanja i moguće buduće integracije sa zapadnom Europom politički plauzibilno je tematiziran samo u zemljama takozvane Višegradske skupine (Poljska, Češka Republika, Slovačka, Mađarska) te u Sloveniji. U tim je zemljama masovna publika perspektivu učlanjenja u Europsku uniju prihvatila kao dovoljno vjerojatnu i poželjnu. Ta je konstelacija općenito koristila liberalnim elitama i oslabila je nacionalpopuliste (takoder i zbog unutrašnjih raskola, poput onih koji su se dogodili u Mečiarovu Pokretu za demokratsku Slovačku i u Antallovu Mađarskom demokratskom forumu).

U drugim istočnoeuropskim zemljama s dominantnim nacionalpopulističkim elitama prevladao je, naprotiv, izolacionistički politički stil prema Zapadu. Opozicijske liberalne elite nisu bile u stanju da stvore uvjerljivu alternativu zapadne integracije svojih zemalja.

4) I problemi nacionalnog identiteta i konstituiranja nacionalne države naišli su na različito uspješne odgovore liberalnih elita. Može se reći da su u četiri zemlje — naime u Poljskoj, Mađarskoj, Češkoj Republici i Sloveniji — liberalne elite uspješno spriječile političku instrumentalizaciju nacionalnog identiteta od strane nacionalpopulista. Čini se da su u Poljskoj i Mađarskoj ti problemi izgubili političku oštrinu: nacionalpopulističke stranke sa svojim programima usredotočenim na nacionalni identitet jednoznačno su izgubile posljednje izbore. U Sloveniji i Češkoj Republici su pak liberalne elite u uvjetima formiranja novih nacionalnih država uspješno za sebe iskoristile nacionalnu legitimaciju.

U zemljama poput Slovačke, Srbije, Rumunjske i Hrvatske nacionalpopulističke elite još uvijek imaju monopol na pitanja nacionalnog identiteta, što je dosad predstavljalo nepremostivu prepreku za liberalnu opoziciju. Pritom Srbija predstavlja poseban slučaj, jer je tamo prevlast problema

nacionalnog identiteta faktički dovela do nestanka *genuino* liberalne opozicije.

5) Problem etničkih manjina samo se u nekim istočnoeuropskim zemljama javlja u politički relevantnom obliku. Nažalost, njegovu su prisutnost u pravilu uspjele za sebe iskoristiti nacionalpopulističke elite, čak i tamo gdje — kao, primjerice, u Slovačkoj i Rumunjskoj — stranke etničke manjine slijede vrlo umjerenu i kooperativnu politiku.

Jedini primjeri gdje su kooperativne etničke manjine imale pozitivni učinak za liberalne snage su Bugarska i Makedonija: u prvom slučaju je turska manjina podupirala liberalnu bugarsku opoziciju, u drugom slučaju je umjerena socijaloliberalna vlada uspjela nastaviti svoj mandat i nakon unutrašnjih raskola zahvaljujući potpori albanske etničke stranke.

4.

Htio bih rezimirati. Nadam se da je navedeni iskustveni materijal o tijeku liberalnih reformi u istočnoj Europi dovoljan da učini bar plauzibilnom moju početnu hipotezu: uspjeh liberalizacije istočnoeuropskih društava u velikoj mjeri ovisi o kvaliteti liberalnih političkih elita kao i o njihovoj sposobnosti da riješe probleme ekonomske i socijalne sigurnosti, socijalne pravednosti, zapadne integracije svojih zemalja, očuvanja nacionalnog identiteta i prevladavanja etničkih sukoba, na taj način da uspiju osigurati demokratsku legitimaciju.

Dosadašnji uspjesi Češke Republike i Slovenije nipošto se ne mogu objasniti samo povoljnim okolnostima: napokon, obje su zemlje morale riješiti teške probleme novog utemeljenja nacionalne države, koji nisu postojali u Poljskoj, Mađarskoj ili Rumunjskoj. Naprotiv, smatram da su upravo kompetentni liberalni političari i njihovi politički programi osigurali uspjeh liberalnih reformi u tim zemljama.

Međutim, i Poljska i Mađarska moraju se promatrati kao djelomice uspješni slučajevi liberalizacije. U Poljskoj je samo politika radikalne ekonomske liberalizacije zamijenjena politikom sporije i socijaldemokratski ublažene liberalizacije. No važno je da nacionalpopulisti nisu mogli izvući nikakve koristi iz izborne slabosti radikalnih liberala. U Mađarskoj je pak nacionalpopulistička vladina koalicija, koja je u posljednje četiri godine usporila liberalne reforme, smijenjena na izborima i zamijenjena liberalnom koalicijom od koje se može očekivati ubrzanje liberalizacije.

Istinski problematične su, međutim, one zemlje, gdje su se iz različitih razloga toliko učvrstile nacionalpopulističke elite da liberalne reforme imaju male izgleda: u Hrvatskoj je ta prevlast uvjetovana vanjskom agresijom i nastavkom rata, u Srbiji apsolutnim prioritetom imperijalne nacionalističke politike, u Rumunjskoj dalekosežnom koalicijom nacionalizma i *status quo* interesa. Bez izmjene kontekstualnih uvjeta u tim zemljama ni u budućnosti liberalne elite neće imati izgleda za uspjeh.

Nezad Zakošek

IS THERE ANY FUTURE FOR LIBERALISM IN EASTERN EUROPE?

Summary

Taking as his starting point the methodological instructions of the American liberal politologist Adam Przeworski about the importance of the action-theory analysis of the transformational dynamics of postauthoritarian societies, the author looks into the prospects of liberal reforms in Eastern Europe. The central thesis of the article is that the reforms' success depends on the balance of power between the liberal and the national-populist elites, who vie for public support. The outcome of that struggle will depend on the way in which the competing elites will act in response to the five essential contextual factors: the need for economic and social security, the expectations of social justice, the dynamics of the integration with the West, the articulation of the national identity within a national state, and, perhaps, the existence of ethnic minorities (i.e. the threat of inter-ethnic conflicts).